

RAZGOVOR: DR. JADRANKA ŠVARC, SOCIOLOGINJA S
INSTITUTA 'IVO PILAR'

Trebamo evoluciju, a ne revoluciju sustava znanosti

Mislim da je evolucija znanstvenog sustava primjerenija za jačanje znanstvenog rada, jer kod nas ne postoji financijska, institucionalna i kulturološka podloga za radikalne promjene, kaže dr. Švarc

Piše
IVAN PERKOV

U prosinačkom Universitasu objavili smo prikaz znanstvenog članka koji kritički analizira reforme u hrvatskoj znanosti i visokom obrazovanju. Istraživanje je donijelo niz zanimljivih nalaza i još jednom upozorilo na mnoge probleme u sustavu. O najinteresantnijim nalazima istraživanja razgovarali smo s jednom od autorica članka, dr. Jadrankom Švarc

Koji problemi sustava, prema vašem istraživanju, najviše tište hrvatske znanstvenike?

– Mislim da je značajan problem koji muči znanstvenike neadekvatan institucionalni okvir za razvoj istraživačkih karijera i egalitarnost u znanosti jer više od 75 posto ispitanika drži da današnji sustav znanosti nepotiče znanstvenu izvrsnost, niti prepoznaje i nagrađuje kvalitetne znanstvenike. To je posebno problem mladih znanstvenika koji se prvi put natječu za radno mjesto te mnogi, u uvjetima, ograničenih radnih mjesta, ostaju bez posla nakon 10-ak godina rada iako imaju dobre znanstvene rezultate, što je gubitak za cijelu znanstvenu zajednicu. Istovremeno, praksa evaluacije znanstvenika u sustavu gotovo je zamrla, tako da je moguće i s vrlo skromnim rezultatima egzistirati unutar sustava jer nema više obveze znanstvenog napredovanja koja je podrazumijevala i evaluaciju rada. To stvara osjećaj nepravde kao i razočaranja zbog slabog funkcioniranja znanstvenog sustava.

Dosadašnji reformski zahvati kao da uvijek dovedu do novih problema, ne rješavajući one kronične boljeke sustava. Trebamo li se pribojavati novih reformi?

– Reformi se valja pribojavati ako su one nerealne, odnosno neostvarive u našem socio-kulturnom i ekonomskom okruženju. Kao što je prof. J. Županov isticao još početkom dvijetisućitih da je naš kapitalizam samo “nakalemio” tržišnu ekonomiju na stare institucije, što je dovelo do današnjeg klijentelističkog kapitalizma, tako i ovdje “kalemljenje” znanstvenih praksi iz drugih zemalja može dovesti do nepoželjnih rezultata, npr. u zapošljavanju znanstvenika, vrednovanja minulog rada, prevelikog naglaska na vrednovanje samo projektne djelatnosti i sl. Ukratko, mislim da je evolucija, a ne revolucija znanstvenog sustava primjerenija za jačanje znanstvenog rada, jer kod nas ne postoji financijska, institucionalna i kulturološka podloga za radikalne promjene. Pri tome je bitno reći da su daljnje reforme neophodne jer podaci pokazuju da zemlje istočne i jugoistočne Europe imaju kvalitetniju znanstvenu produkciju (npr. objavljuju više radova u boljim časopisima) uz manja javna, tj. državna ulaganja,

“

Što se tiče financiranja znanosti, mislim da se rješenje problema ne nazire. Problem je što znanstvenici u Hrvatskoj imaju svega jedan nacionalni izvor financiranja projekata u temeljnim znanostima

tusu nas pretekle Bugarska, Rumunjska, Mađarska, Poljska, Slovačka, Slovenija.

Koji su glavni razlozi nezadovoljstva znanstvenika financiranjem sustava? Treba li se sustav oslanjati na sredstva europskih fondova ili bi država trebala sama osigurati glavninu sredstava, ali i njihovo korištenje u svrhu poticanja gospodarstva.

– Sredstva za financiranje istraživačke djelatnosti i znanstvenih projekata u Hrvatskoj su izuzetno mala. Zna se da većina sredstava odlazi na plaće i održavanje sustava, a da za samu istraživačku djelatnost ostaje malo, tako da su mnogi znanstvenici, nakon reformi iz 2013. bili prisiljeni odustati od ambicioznijih istraživanja (oko 60 posto ispitanika). Neke troškove, npr. popravak kompjutera, nabavu novog tonera i sl. bilo je potrebno pokriti iz vlastita džepa. To je donekle ispravljeno novim programskim ugovorima za razdoblje 2019.-2022., koji predviđaju dio sredstva za pokrivanje takvih bazičnih troškova istraživanja.

Strukturni i europski fondovi neće riješiti financiranje znanosti u Hrvatskoj jer im tonije ni zadatak. Oni su orijentirani na visoko-kompetitivne projekte od međunarodnog značenja ili od značenja za tehnološki i gospodarski razvoj, što ima neprikosnoveno značenje za unaprjeđenje određenih dijelova znanstvene zajednice, znanstvenih disciplina i istraživačkih grupa. Međutim, ti fondovi u načelu nisu usmjereni na unaprjeđenje “nacionalne baze znanja”, tj. znanstvenih istraživanja i široke baze istraživača iz kojih se regrutiraju izvrsni znanstvenici s vrhunskim projektima, te posredno nastavnici, profesori, inženjeri tehničari i ostali stručnjaci koji zajedno čine intelektualni kapital jedne

Dr. Jadranka Švarc

zemlje. Pored toga, europski fondovi su teško dostupni i za njihovo zadobivanje važnu ulogu ima međunarodna umreženost istraživača i dobro poznavanje sustava financiranja i administriranja europskih projekata, što u Hrvatskoj, posebno u manjim institucijama, često nedostaje. Ta situacija nije se bitno promijenila u zadnjih desetak godina, te su mnogi istraživači isključeni iz ove međunarodne utrke već na samom početku.

Što je sa strukturnim fondovima?

– U pogledu strukturnih fondova, najveći napredak se očekuje na polju ulaganja u istraživačku infrastrukturu (npr. na Institutu “Ruder Bošković”), što treba izuzetno cijeniti, jer sredstva za skupu znanstvenu infrastrukturu bez koje nema kvalitetne znanosti u državnom proračunu jednostavno nema. Tu strukturni fondovi imaju neprocjenjivo značenje. Međutim, što se tiče sredstava za znanstvene projekte, strukturni fondovi nisu najsretnije rješenje jer su ta sredstva uglavnom orijentirana na poduzeća i njihove razvojno-istraživačke i inovacijske potrebe u sklopu ostvarivanja Strategije pametne specijalizacije. Takva orijentacija nesumnjivo otvara perspektive razvoja novih i naprednih tehnologija, što je neprocjenjivo sa stajališta razvoja visokotehnoloških znanja. Međutim, upravo iz tog razloga, ova sredstva su ograničena na one istraživačke grupe koje imaju takva tehnološka znanja primjenljiva u gospodar-

stvu, a mnogi znanstvenici u temeljnim znanostima, i prirodoslovnim i društveno-humanističkim, ostaju izvan dometa korištenja strukturnih fondova. Primjerice, rezultati ankete pokazuju da oko 40 posto ispitanika drži da strukturni fondovi nisu relevantni za njihov istraživački rad ili da uopće nisu upoznati sa strukturnim fondovima.

Vaš je rad ukazao na niz problema, prije svega nisko proračunsko financiranje znanosti, ali i nezadovoljstvo sustavom napredovanja, klijentelizmom u sustavu i sl. Naziru li se rješenja ovih problema i odakle treba ići poticaj za njihovo rješavanje?

– Što se tiče financiranja znanosti, mislim da se rješenje problema ne nazire. Problem je što znanstvenici u Hrvatskoj imaju svega jedan nacionalni izvor financiranja projekata u temeljnim znanostima, a to je Hrvatska zaklada za znanost (HRZZ), čija sredstava jednostavno nisu dovoljna za razvoj znanstvenih potencijala. Primjerice, prema bazi podataka o odobrenim projektima dostupnoj na internetskim stranicama HRZZ-a tijekom sedam godina, od 2013. do 2019., financirano je devet projekata u području sociologije, jedan projekt u području demografije, dva projekta u području geografije, itd. Mislim da ovi podaci govore sami za sebe. Određen izlaz znanstvenici nalaze u institucionalnim projektima, ali to je posebno tema.

Što se tiče znanstvenog napredovanja i suzbijanja

klijentelizma, određeni napredak učinjen je već novim Pravilnikom o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja iz ožujka 2017. kojim su poštreni minimalni kriteriji za napredovanje znanstvenika. U tom bi smjeru trebalo ići dalje, uz pretpostavku da nema izuzeća, različitih interpretacija interesnih grupa koje ova pravila izvrću u svoju korist ili ih ne primjenjuju. Također, napredak je postignuti i novim programskim ugovorima za razdoblje 2019.-2022., koji jasno određuju kriterije dodjele financijskih sredstava znanstvenim institucijama po načelu kompetitivnosti i konkurentnosti. Klijentelizam se može dobrim dijelom kontrolirati upravo na taj način da se institucije financiraju na transparentan način prema učinkovitosti, tj. znanstvenoj produktivnosti, što onda stavlja i upravu i znanstvenike u položaj da kontinuirano ostvaruju što bolje rezultate. Manje uspješni znanstvenici jednostavno ne bi mogli opstati u sustavu jer ne doprinose provedbi strateških ciljeva institucije. Problem je, međutim, što je ideja financiranja institucija temeljem konkretnih indikatora kroz programske ugovore uvedena još 2013. godine, ali je s vremenom jednostavno zamrla, što se može dogoditi i s novim programskim ugovorima. Problem je i taj što programska sredstva jesu samo manji dio ukupnih javnih sredstava i pitanje je koliko su ona u strukturi prihoda odlučujuća da pokrenu promjene u uvriježenoj praksi.